

خیلی نزدیک به زندگی

گفت و گو با دکتر سید بهنام علوی مقدم، یکی از اعضای هیئت اعزامی ایران به ژاپن

گفت و گو: فاطمه خرقانیان

اشاره

این بزرگ‌ترین ویژگی هر نظام آموزشی می‌تواند باشد، که سطح خود را به نیازهای یک شهروند و در حقیقت به «زندگی واقعی» نزدیک کند. آموزش و پرورش ژاپن کوشیده است تا خود را هر چه بیشتر به این موضوع نزدیک سازد. بدین منظور سرفصل‌هایی نظیر محیط‌زیست، اخلاق و مطالعات تلفیقی را در برنامه‌ی درسی گنجانده است. همچنین برنامه‌های مؤثری در خصوص تربیت بدنی، تقویت فعالیت‌های گروهی و ارتقای نظم اجتماعی طراحی کرده‌اند. دکتر سید بهنام علوی مقدم، از اعضای هیئت علمی و گروه‌های برنامه‌ریزی درسی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، اخیراً همراه با گروه دیگری از کارکنان آموزش و پرورش کشورمان، به منظور انجام مطالعاتی در خصوص نظام آموزشی ژاپن، در سفری از این کشور بازدید کرده است. در گفت‌وگویی، وی گوشه‌هایی از این سفر مطالعاتی خود را برای خوانندگان رشد آموزش ابتدایی توضیح داده است.

معمولاً مسائل هر پایه هر ۱۰ سال یک بار عوض می‌شود. کتاب‌ها در این مقطع تحصیلی ثابت هستند، اما مزیتشان این است که هر درس فقط یک کتاب ندارد، بلکه برای هر عنوان درس چندین عنوان کتاب موجود است که هر معلم به کمک والدین و اولیای مدرسه، یکی از این کتاب‌ها را انتخاب می‌کند. در مدارس دولتی کتاب‌های مورد تأیید دولت مرکزی تدریس می‌شود، اما در مدارس غیردولتی، مدیر تعیین می‌کند که چه کتابی باید تدریس شود.

● وقتی دروس را نام می‌بردید، حرفی از زبان خارجی زدید، مگر آموزش زبان خارجی در دستور کار دوره‌ی ابتدایی ژاپن نیست؟

○ خیر، دوره‌ی ابتدایی آموزش زبان ندارند و یکی از علت‌هایی که ژاپنی‌ها به زبان بین‌المللی انگلیسی تسلطی ندارند، شاید عدم حضور آموزش زبان خارجی در دوره‌ی ابتدایی باشد، چون دانشمندان زبان‌شناس ثابت کرده‌اند، هرچه زبان در سن پایین‌تر یاد گرفته شود؛ فراگیری آن ماندگارتر خواهد بود. ما وقتی در شهر می‌خواستیم با مردم به زبان انگلیسی ارتباط برقرار کنیم، کمتر کسی می‌توانست به سوالات پاسخ دهد.

● شنیده‌ایم که در ژاپن به بحث تربیت‌بدنی خیلی اهمیت می‌دهند. آیا چنین است؟

○ به نکته‌ی خوبی اشاره کردید. بعد از پایان برنامه‌ی درسی، بچه‌ها فوق برنامه‌هایی دارند. یعنی وقتی که ساعت درسی تمام می‌شود، بچه‌ها به منزل نمی‌روند و هر کدام تا حدود ساعت پنج عصر در زمینه‌ی ورزشی مورد علاقه‌ی خود، شروع به فعالیت می‌کند. با این کار چند هدف محقق می‌شود. اول این که دانش‌آموز از لحاظ جسمی، تربیت و پرورش پیدا می‌کند. دوم این که انرژی خود را تخلیه می‌کند و هر چه هست در مدرسه اجرا می‌شود و در کوچه و بازار برای مردم مزاحمت ایجاد نمی‌کند و البته از خطرات احتمالی کوچه و بازار نیز مصون می‌ماند. و سوم این که آنان معتقدند بسیاری از ورزش‌ها، نظیر فوتبال، تنیس و کشتی آن قدر جذابیت دارند که ممکن است، بچه‌ها را از تحصیل باز بدارد و آن‌ها با ارائه‌ی این فعالیت‌ها در مدرسه و در برنامه‌ی درسی مانع این اتفاق می‌شوند و جلوی بسیاری از ترک تحصیل‌های ناشی از علاقه‌ی شدید به ورزش را گرفته‌اند.

● چقدر این آموزش، به صورت حرفه‌ای انجام می‌شود. من پژوهشی خواندم که می‌گفت، ژاپنی‌ها معتقدند بدن انسان در دوران کودکی شکل می‌گیرد و با این دیدگاه بهترین اساتید را برای تربیت‌بدنی دوره‌ی ابتدایی انتخاب می‌کنند. آیا چنین چیزی مشاهده کردید؟

○ تا جایی که من مشاهده کردم، مدرسان حرفه‌ای بودند و می‌دانم معلمانشان تخصص دارند. اما این که می‌گویید بهترین اساتید تدریس کنند من با چنین چیزی برخورد نکردم، اما ممکن است وجود داشته باشد.

● گفتید یکی از دروس دوره‌ی ابتدایی محیط‌زیست است. چقدر به ارزش‌هایی نظیر حفاظت از محیط‌زیست پاکیزه

● آموزش چه جایگاهی در کشور ژاپن دارد؟

○ وقتی شما وارد فرآیند آموزش می‌شوید، می‌بینید که نقش آموزش بسیار زیاد است. من ۱۲ سال پیش با یک تور ژاپنی در ایران همراه بودم، از آن‌ها پرسیدم، رمز موفقیت و پیشرفت شما بعد از مشکلات جنگ جهانی دوم چیست؟ گفتند: «ما سه عامل مهم را تأثیرگذار می‌دانیم، education، education and education، یعنی، «آموزش و پرورش، آموزش و پرورش و آموزش و پرورش» و این یعنی بحث آموزش سرلوحه‌ی کارهای ژاپنی‌هاست. آنان معتقدند با آموزش می‌توان بسیاری از مشکلات را حل کرد و خود از این طریق بر مشکلات ناشی از جنگ جهانی دوم فائق آمده‌اند.

● دانش‌آموزان از چه سنی وارد دوره‌ی ابتدایی می‌شوند و چند سال تحصیل می‌کنند؟

○ در ژاپن نظام ۶-۳-۳ حاکم است و لذا دوره‌ی ابتدایی شش سال است. فقط تحصیل در دوره‌ی ابتدایی برای دانش‌آموزان ژاپنی اجباری است که کودکان بین شش تا دوازده سال باید در این دوره تحصیل کنند. از سال ۲۰۰۲ به بعد دانش‌آموزان، پنج روز در هفته به مدرسه می‌روند. اما بعضی از مدارس خاص، روز یکشنبه یعنی تعطیل رسمی را به برنامه‌هایی خاص اختصاص می‌دهند.

● با این وصف، پیش‌دبستان اجباری نیست، درست است؟

○ بسیاری از دانش‌آموزان ژاپنی در پیش‌دبستانی و کودکانستان، آموزش‌های مقدماتی دیده‌اند و مقداری از کارهای ذهنی و خلاقانه را انجام داده‌اند و با این پیش زمینه وارد دوره‌ی ابتدایی می‌شوند. اما پیش‌دبستان اجباری نیست.

● هر کلاس ابتدایی، چند معلم و دانش‌آموز دارد؟

○ در دوره‌ی ابتدایی یک معلم به تدریس دروس می‌پردازد، البته به جز موارد استثنایی نظیر موسیقی، هنر و تربیت‌بدنی که دروس اختصاصی هستند و مربی مختص خود دارند. در سال ۲۰۰۹، نود و نه درصد از مدارس ژاپنی دولتی و مختلط بوده‌اند. در این سال سقف مجاز برای هر کلاس ۴۰ نفر و به‌طور میانگین هر کلاس شامل ۲۸/۲ نفر بوده است.

● در دوره‌ی ابتدایی چه دروسی تدریس می‌شود؟

○ زبان ژاپنی (که زبان ملی و بومی است). مطالعات اجتماعی، حساب، علوم، محیط‌زیست، موسیقی، هنر، کاردستی، ورزش، دروس اخلاق و رفتار و مطالعات تلفیقی که به معنای تلفیق و ترکیب در درس‌های گوناگون با هم است. مهم‌ترین عامل در درس ژاپنی، خواندن و نوشتن است به همین دلیل تا پایان دوره‌ی متوسطه، دانش‌آموزان ژاپنی دیکته دارند و یکی از علل این قضیه دشواری بسیار زیاد خط ژاپنی است.

● کتاب‌های درسی توسط چه نهادی تألیف می‌شوند؟ آیا سیستم تک کتابی حاکم است یا شیوه‌ی دیگری به کار می‌گیرند؟

○ اهداف، موضوعات و تحولات هر پایه تحصیلی را وزارت آموزش و پرورش که تحت نظر حکومت مرکزی است، تعیین می‌کند.

نگه‌داشتن و دوست داشتن طبیعت بها داده می‌شود؟ مدرسه چه آموزش‌ها و اقداماتی در این باره انجام می‌دهد و خروجی این آموزش‌ها را چگونه می‌بینید؟

○ کشور ژاپن بسیار کشور تمیزی است. یعنی شما به‌ندرت زباله‌ای در سطح شهر می‌بینید. شاید یکی از علت‌های مهمش این باشد که ژاپنی‌ها از دوران بچگی آموزش می‌بینند که آلودگی که خودشان ایجاد کردند را خودشان پاک کنند. در کشور ژاپن بعد از صرف ناهار در مدرسه، دانش‌آموزان به صورت نوبتی و به کمک معلم شروع به نظافت کلاس و محیط مدرسه می‌کنند و هیچ‌کسی به صورت مستقیم در ژاپن مسئولیت تمیز کردن محیط مدرسه را به عنوان نیروی خدماتی ندارد. من حتی شنیده‌ام در محیط‌های دانشگاهی، یک استاد دانشگاه هم، نظافت اتاق و پذیرایی از میهمانانش را خود به عهده دارد.

سؤال من از دوستان ژاپنی این بود که آموزش نظافت از چه دورانی انجام شده است؟ مترجم ما که خانمی ۵۰ ساله بود اشاره کردند که، ما هم وقتی دانش‌آموز بودیم این کار را می‌کردیم. مهم این است، وقتی دانش‌آموزی این‌طور تربیت شود که مجبور شود محیط زندگی‌اش را تمیز کند این شخص در آلوده نکردن محیط زندگی خود، بیشتر رعایت خواهد کرد و سعی می‌کند، محیطزیست، مدرسه، شهر و کشور خود را کمتر آلوده کند

● در آموزش‌ها، چقدر بر ارزش‌های اجتماعی و وظایف شهروندی تأکید می‌شود و این آموزش‌ها چه نشانه‌ای در مردم داشت؟

○ یکی از نکته‌هایی که در مردم ژاپن، خیلی جلب توجه می‌کند، رعایت نظم و ترتیب و احترام به یکدیگر است که خیلی در این کشور به چشم می‌آید. در آموزش، بر سه نکته خیلی تأکید می‌شود؛ رفتار گروهی، نظم گروهی و سازگاری با استانداردهای تعیین شده. آن‌ها معتقدند، این سه عامل منجر به تربیت نیروی کار ماهر و شهروند ایده‌آل می‌شود. آموزش و پرورش ژاپن، آموزش ترافیک و عبور از خیابان، آموزش جلوگیری از حادثه و ایجاد امنیت برای خود و دیگران، آموزش حقوق بشر، آموزش کمک به افراد خاص و رعایت حال آنان نظیر افراد مسن و معلول را در سرلوحه‌ی کار خود دارد. این‌ها تحت عنوان درس اخلاق آموزش داده می‌شود. یکی از موضوعات جالبی که مشاهده کردم این بود که وقتی وارد اتوبوسی شدم، دیدم سه صندلی خالی است، اما یک عده ایستاده‌اند. با این که جمعیت داخل اتوبوس زیاد بود اما آن سه صندلی اشغال نشده بود. وقتی جلو رفتم، دیدم نوشته شده است مخصوص افراد ناتوان و مسن! این رفتار ناشی از آموزش‌هایی است که به‌صورت عملیاتی به دانش‌آموز ارائه می‌شود.

● پس درس اخلاق سرفصل‌های خاصی دارد؟

○ بله. درس اخلاق چند نکته را برای کودک ایده‌آل مطرح می‌کند، می‌گوید بچه‌ی ایده‌آل بچه‌ای است که بتواند ارتباط برقرار کند و وقتی با شخصی برخورد می‌کند، بتواند سلام و احوال‌پرسی کند. بتواند با دیگران بازی کند، بدون این که مشکلی برای دیگران پیش آورد. مهربانی و رأفت، سرلوحه‌ی کارش قرار گیرد. با حیوانات و گیاهان مهربان باشد. همان‌گونه

عمل کند، که دوست دارد با او عمل شود. (که از دستورات دینی ماست) از یادگیری لذت ببرد، افکارش را بدون ترس از اشتباه بیان کند و تمامی حرکات و رفتارهایش، هدفدار باشد.

البته می‌دانید آن‌ها یک سیاستی در آموزش دارند به نام سیاست یادگیری در همه‌ی عمر، از بچگی تا بزرگسالی، برای داشتن جامعه‌ای مناسب، که در آن جامعه، یادگیری صورت گیرد و به منصفی ظهور رسد و کاربردی شوند. یعنی به فراگیری دانش اکتفا نمی‌کنند، بلکه باید حتماً کاربردی باشد.

● با این حساب آموزش اخلاق، به تدریس مباحث نظری محدود نمی‌شود و باید کار عملی هم داشته باشند، درست است؟

○ بله، برای مثال یکی از کارهایی که در مدارس انجام می‌شود، خاموش کردن آتشی بود که توسط دست‌اندرکاران مدرسه ایجاد شده بود دانش‌آموزان به کپسول‌های آتش‌نشانی مجهز شده بودند و آموزش دیدند که چطور آتش را خاموش کنند. یعنی آموزش واقعاً در کلاس درس عملیاتی است.

● آیا مدارس ژاپن از نظر سخت‌افزاری، خیلی از ما جلوتر هستند؟

○ شما وقتی وارد یک کلاس ژاپنی می‌شوید ممکن است، به لحاظ ظاهری هیچ تفاوتی با مدارس ما در آن نبینید، آن‌ها حتی از ایت‌برد استفاده نمی‌کنند تخته‌هایشان هنوز گچی است. البته دستگاه تلویزیون و پروژکتور هست. اما آن‌چه در ژاپن جلب توجه می‌کند، فرآیند موجود در کلاس است. حتی ممکن است ما در کشورمان سخت‌افزارهای پیشرفته‌تری از مدارس ژاپن داشته باشیم.

● از تفاوت‌های فرآیند آموزشی ژاپن با فرآیند آموزشی کشورمان بگویید!

○ اولاً در مدارس ژاپن رابطه‌ی بین معلم، دانش‌آموز، والدین و اجتماع، بسیار پیوند محکمی است. حتی مدرسه‌ی آن‌ها دارند که توسط اولیا و افراد محلی اداره می‌شوند و گاهی والدین و افراد محل، می‌آیند و برای دانش‌آموزان از خاطرات و تجربیاتشان سخن می‌گویند.

● شیوه‌ی آموزش چگونه است؟

○ بازی در مدارس ژاپن، حضور بسیار پررنگی دارد، حتی ما در مدرسه‌ای استخر دیدیم. باغ‌وحش خیلی کوچکی هم در بعضی مدارس وجود داشت که حیواناتی نظیر مرغ، خروس، بز، غاز و... در آن وجود داشت. حالا شما این را در نظر داشته باشید که ژاپن از لحاظ مساحت و زمین بسیار محدود است و یک چهارم ایران مساحت دارد، با این وجود مدارس وسعت زیادی دارند و بزرگ‌ترین ساختمان‌ها متعلق به مدارس است. و این ویژگی در ژاپن خیلی خودنمایی می‌کند منظورم این است که وقتی ساختمانی بزرگ است، امکان بازی بچه‌ها بیشتر می‌شود.

● آیا از فضایی خارج از محیط مدرسه برای آموزش استفاده می‌شود؟

○ بله، بازدید بچه‌ها از مناطق گوناگون، از جمله ویژگی‌های فرآیند

مدرسه‌ی پرماجرا

کتابخانه‌ی مدرسه

نوشته‌ی دن گاتمن

ترجمه‌ی روزین شاملو، محمود مزیانی
ناشر: گام، تهران (۰۲۱-۸۸۴۹۴۰۹۱)

نوبت چاپ: دوم، ۱۳۹۰، مصور

قیمت: ۲۰۰۰ تومان

مدرسه‌ها به‌ویژه اگر پرماجرا باشند، برای کودکان که در ذهن خود نیایی دارند، می‌تواند به یادماندنی و انگیزاننده باشد. مجموعه کتاب‌های مدرسه‌ی پرماجرا برای گروه‌های سنی «ب» و «ج» از زبان آموزگار یا دانش‌آموزان، خاطره‌ها و حادثه‌های رخ داده در محیط آموزشی را - حتی به زبان طنز - بیان می‌کند. این مجموعه در شورای سامان‌بخشی کتاب‌های آموزشی رشد مورد تأیید قرار گرفته و در کتابنامه‌های دوره‌ی ابتدایی معرفی شده است.

تدریس است. یکی از جاهایی که ما بازدید کردیم موزه‌ی «یادمان صلح هیروشیما» بود. در این زمینه مسائلی که در جنگ جهانی دوم مطرح بوده و نتایج ناشی از بمب اتمی که در هیروشیما آن فجایع را به‌وجود آورده، به نمایش گذاشته شده است. بیشترین افرادی که در آن موزه ما می‌دیدیم دانش‌آموزانی بودند که با همراهی معلمان برای گردش علمی آمده بودند. یعنی فقط یادگیری را منحصر به چهار دیواری کلاس نمی‌کنند.

● **معلم از چه ابزار کمک‌آموزشی، برای تدریس استفاده می‌کنند؟**

○ معلم با ابتدایی‌ترین وسایل و در حقیقت وسایلی که دیگر کاربردی ندارند و جزو زباله‌ها محسوب می‌شوند، آموزش می‌دهد. مثلاً برای آموزش درس «مفصل»، معلم اعلام کرد که بچه‌ها گروه‌های خود را تشکیل دهند. بلافاصله و بدون سروصدا گروه‌های سه چهار نفری را تشکیل دادند. معلم سر هر میز یک جعبه خالی دست مال کاغذی گذاشت و از بچه‌ها خواست، دست خود را درون جعبه برند و روی مفصل (مثلاً آرنج) قرار دهند و بعد دست خود را حرکت دهند. ولی دست قابل حرکت دادن نبود! از طرفی داخل هر انگشت چند دستکش بسیار ارزان قیمت مداد بود. او از بچه‌ها خواست دست خود را درون دستکش‌ها برند، وقتی دست داخل دستکش، انگشت‌ها قابلیت تحرک نداشتند. بعد می‌گفت حالا بطری یا لیوان را بردارید. اما بچه‌ها نمی‌توانستند، او با این وسایل ساده، اهمیت مفصل را به بچه‌ها آموزش می‌داد. بعد از آن یک تصویر سیاه سفید پای تخته نصب کرد. از بچه‌ها خواست تا بیایند و دور مفاصل را با ماژیک قرمز خط بکشند. کسی گردن را خط می‌کشید. دیگری زانو را. به این صورت عمل فرآیند آموزش را به نحوی پیش می‌برد که یادگیری در همان کلاس واقع می‌شد.

● **منظور تان این است که همه‌ی یادگیری در کلاس صورت می‌گیرد و بچه‌ها فراگیری درسی خارج مدرسه ندارند؟ تکلیف چطور؟**

○ بله، بچه‌ها به هیچ‌وجه چیزی را از مدرسه خارج نمی‌کنند. هر کلاس، کمدی بدون قفل دارد که کتاب‌ها و دفترها و لوازمش را در آنجا می‌گذارد و هیچ چیزی با خود به خانه نمی‌برد و تمامی تکالیف در مدرسه انجام می‌شود اما متأسفانه در کشور ما، وقتی دانش‌آموز به خانه می‌رود تازه تکالیفش شروع می‌شود و همه‌ی اعضای خانواده درگیر این دانش‌آموزند. ولی در کشور ژاپن همه فعالیت‌ها در کلاس انجام می‌شد و نیازی به بردن وسایل به خانه نبود.

● **یک ویژگی مهم کلاس ژاپنی از نگاه شما!**

○ شادابی بچه‌ها در کلاس. من در کلاس اول دبستان حضور پیدا کردم. اولاً به شدت در کلاس درگیر بودند. وقتی معلم سؤالی طرح می‌کرد، بسیاری از بچه‌ها دست خود را بالا می‌بردند و می‌گفتند: «من». معلم بیشتر مطالب را از آن‌ها و به صورت بارش فکری دریافت می‌کرد و بچه‌ها منفعل نبودند.

پی‌نوشت

1. Long Life Learning
2. Community Schools